

Ezredvég – „gyorskultúra” – nyelv

Mit tehet a nyelvész?

Témám címadása tudatosan szétdarabolt, olyan, mint maga az az életérzés, amely eluralkodott a ma emberén: nincs idő a szabatos mondatalkotásra, inkább szerkezetekbe, hosszadalmas összetételekbe, vagy még inkább csak szavakba zsúfoljuk az egész mondanivalót – ha kell, az egész körülöttünk levő világot.

Akár a kultúra egészéről, akár a nyelvről van szó, a mindenkori jelen megragadása általában nehezebb feladat, mint egy leüledett, letisztult korszak mérlegelése. A szinkron leírás, illetve minősítés közletről érinti a kommunikáló embert, felfedheti a nyelvi megnyilatkozás hátterét, a verbális magatartás rugóit is.

Nyelvünk történetében ismerünk több sikeres újítást, gazdagítást: az 1770 utáni nyelvújítás, vagy a 20. század első felében lezajlott sportnyelvújítás jó példák erre. Itt, az ezred végén az informatikai forradalom nyelvi hatása (a megváltozott kommunikációs létformák, a mindennapi élet beszédzavarai) hihetetlenül gyors és hathatós beavatkozást igényel. Nyomon követhető ugyan egy spontán módon történő úgynevezett „digitális nyelvújítás”; de ahogyan a szűk szakmabeliek őszintén bevallják: rengeteg a kérdés, amelyre nem adhatunk még választ. Milyen ponton válik az információgazdagság a személyiség elszegényesítőjévé? Meddig nyomulhat be a médiák reklámterrorja az egyén legbensőbb szféráiba? Hogyan lehet kiküszöbölni az ezredforduló tipikus kommunikációs zavarait; például a szóhiányt, a gyorsbeszédet, a nyelvi környezetszennyezést, a nyelvi elidegenedést stb.?

A címbeli „gyorskultúra” kifejezés *Balázs Gézától* való. Az életritmus gyorsulását mindennap tapasztaljuk. A beszédben ezt a fonetikusok le is mérték: „A huszadik század vége felé a beszédtempó jelentősen felgyorsult; ez azonban több, mint száz évre visszavezethetően fennáll. Ami például 40 éve a leggyorsabb beszédprodukciónak számított, az tekinthető ma az átlagnak.” (*Gósy Máriát* idézi Balázs, 1998)

A gyorskultúra jellemzése kiegészül, ha megfigyeljük az utóbbi évtizedek gyors- előtagú összetételeit; például gyorsbüfé, gyorsfagyasztott, gyorshír, gyorsításáv, gyorsmásoló és még sok más.

Emellett a szó kitűnően fedi jelenünk átlagemberének felszínes, sekélyesedő kultúr- igényét. Arról kapunk hírt, hogy „kipusztuló műfajokká” válnak a médiában a gyermek- műsorok, a művészet, az ismeretterjesztés, mert mindent csak szórakoztató műsorként lehet eladni. Elgondolkodtató adat, miszerint 1994-től a magyar rádióban és a televízióban a néprajzi műsorok megszűntek (legújabbán ismét hallani kezdeményezésekről), a nyelvi műsorok aránya 50 százalékkal csökkent.

Itt az ezredvég, s ennek megfelelően – nyilvánvalóan stílusosan – haladni kell a koral, a sokat emlegetett globalizáció áthatja az élet minden területét.

Hankiss Elemér az RTL Klub egyik kontaktműsorában ezen túlmenően a „hibridizáció” jelenségével számol, miszerint az eltérő kultúrák egy úgynevezett „mixet” eredményeznek, s ahogyan Hankiss vallja: amelyik nép hozzá tud ehhez valamit adni, az továbbfejlődik.

Nyelvünkben ez kétségtelenül az elszürkülés, az uniformizálódás veszélyét hordozza. A globalizációval (az egységesülő világ fenoménjával) együtt jár az amerikai angol

nyelv (és nemcsak a nyelv) terjesztése, misztifikálása, amely az anyanyelvek, helyi kultúrák leértékelésével, helyi dialektussá váló degradálásával fenyeget – mindez a kisebbségi környezetben újabb erős szorítás mind az anyanyelvi oktatást, mind pedig a beszélőközösség önazonosságát illetően.

Kontra Miklós szerint a magyar nyelvészeknek a közgondolkodás alakításában játszott szerepe szinte észrevehetetlen a szociológusok, történészek stb. szerepéhez viszonyítva. (8)

Elgondolkodtató továbbá a már polémiává duzzasztott „örökzöld” kérdés aktualitása: mennyire veszélyeztetik az idegen szavak nyelvünk tisztaságát. Vajon nincs nekünk égetőbb, nagyobb gondunk a magyar nyelv ügyében, mintsem a gyakran rövidéletű, divatszámba menő szórétegre koncentrálni annyi erőt? Rengeteg kérdés merül fel a nyelv körüli tűnődésünk során; a növekvő funkcionális analfabétizmus, a nyelvi előítéletek és tabuk továbbélése – mint amilyen például a „Hol beszélnek legszebben magyarul?” vagy „Ki tud jól magyarul?” – mind-mind olyan komplex dolog, mely túlmutat a nyelv körén.

A közös, a kulcsfogalom mindezekben a témákban az általános emberi (csoport, társadalom), a nyelv (beszéd), valamint a környezet, amelyre az utóbbi évtizedek nagyon differenciált nyelvtudományában többek között az antropológiai nyelvészet (1) alapozódik, de említhetjük itt még az elméleti nyelvésztől élesen elkülönülő szociolingvisztikát is.

Ez a megközelítési irány fokozottan érvényes a mi széttöredezett valóságunkra. A Képes Ifjúság írásaiban a fiatalok peremletről beszélnek, bizalmatlanságról, elátkozott világról – határoktól függetlenül –, amelyekben szigeteket szeretnének teremteni, ahol meglesz az esély arra, hogy „ember az emberrel szót tudjon érteni, hogy egy fiatal számára fontos legyen végiggondolni: van-e dolga az életben, van-e köze a másikhöz...” (2)

Alapvető dolog tehát, hogy a mi tájainkon is legyen normális, zavartalan és tartalmas nyelvi érintkezés. Csak ezután gondolkodhatunk a nyelvek alapkritériumainak sorából a

nyelvi tisztaság vagy akár a nyelv eredetiségének a kérdéseiről.

Mint ahogyan fent megállapítottuk, a szinkron nyelvállapot nem látható át teljességében; még az avatott megfigyelő is csak hatásokat, tendenciákat észlelhet, gyakran igen bonyolult ok-okozati viszonyban. A vajdasági magyar nyelvre gyakorolt hatások közül kiemelhetjük az anyaországi nyelvállapotbeli változások kisugárzását. A közelmúltban és manapság is az aktuális körülmények közepette mind többen követték/követik a magyarországi médiát. Igen erős a kereskedelmi csatornák, rádió- és TV-műsorok divatteremtő, ízlésformáló hatása.

Sokan megállapították már, hogy a média hatását nem szabad túlértékelni, de ebben a konkrét élethelyzetben (az itteni magyar nyelvű hírforrások adásidejének megrövidülése, valamint a gyakran megszűnő egyetlen napilapunk körüli helyzet) egészen újszerű megvilágításba kerülnek a magyarországi földi és műholdas televíziós csatornák, rádióállomások.

Az anyaországi nyelvi hatások a személyes kontaktusok útján is idesugároznak. Nagy-

*Sok-sok eltérő profilú
üzletember vált át a
magyarországi üzleti zsargonra
minden útja alkalmával, s
kénytelen megtanulni a
közigazgatás, államapparátus
bürokratikus, hivatali nyelvét,
ha boldogulni akar, s hogy ezek
főbb jegyeiből: a személytelen
fogalmazásból, a nyakatekert
ködös nyelvezetből mi kerül át,
nyilván felmérést igényelne.
Mindenesetre idekiváncsozik
egy halovány feltételezés: az itt
említett intenzív kapcsolat nem
fogja mégiscsak segíteni
nyelvünk egységesülését?*

számú ingázó diákunk van, középiskolás, egyetemista egyaránt – de nemcsak diákok. (3) Sok-sok eltérő profilú üzletember vált át a magyarországi üzleti zsargonra minden útja alkalmával, s kénytelen megtanulni a közigazgatás, államapparátus bürokratikus, hivatali nyelvét, ha boldogulni akar, s hogy ezek főbb jegyeiből: a személytelen fogalmazásból, a nyakatekert ködös nyelvezetből mi kerül át, nyilván felmérést igényelne. Mindenesetre idekivánczolgat egy halovány feltételezés: az itt említett intenzív kapcsolat nem fogja mégiscsak segíteni nyelvünk egységesülését?

Csak érintem e kérdést, hiszen az utóbbi évek – hozzánk is eljutó – nyelvészvitáinak egyik sarkalatos kérdése mindvégig a magyar nyelv egységét, oszthatatlanságát érintő pro és kontra elméletek voltak és maradtak is. Annak a nagyszabású szociolingvisztikai kutatásnak az elemzése, amelyet az összes magyar nyelvterületen elvégeztek, még folyik, s Kontra Miklós legújabb könyvében (8) találni is lehet egynehány olyan nyelvi ítéletet, formát, amelyet tájegységként eltérő módon beszélnek: például légtér – légi tér, hegedül – hegedün játszik; stb. Számomra rejtély, miért kellene ezért külön regionális szótárt készíteni minden „kontaktusváltozatra”, vagy ha kodifikáljuk is a sztenderdtől eltérő nyelvhasználatot, fel tudjuk-e mérni ezeknek a nyelvpolitikai döntéseknek a nyelvi és egyéb következményeit.

Beszélhetnénk a köznyelv „szlengesedéséről” is, hiszen lépten-nyomon tapasztaljuk a szleng-elemek felfelé haladását, a bizalmas társalgási stílus szókinccse egyre jobban terjed a spontán beszélt nyelvben, de terjed a médiák kötöttebb szövegviszonyai közepette is. Tipikus példa a TV2 híradója, amelyben előfordulhatnak ilyen kifejezések: „hablaty-tyol” – egy bécsi tüntetésre vonatkoztatva; vagy „a vihar a biliben” frazéma – egy nemzetközi konfliktusra értve. A kereskedelmi rádiók és televíziók különösen kitűnnek hatásvadász, egyénieskedő beszéd- és magatartásmódjukkal, olyan nyelvi gesztusok is előfordulnak, amelyekkel megkérdőjelezzik az egységes nyelvi norma létét, értékeit. A tömegtájékoztatásra általában jellemző, hogy már nemcsak beszüremlik, hanem áramlik az utcaiság, olykor az „útszéliség”. De nemcsak a tévés, rádiós újságírók szóhasználatában, hanem a közéleti személyek; politikusok, tanárok, munkahelyi vezetők, valamint a szülők körében is terjed a szleng, a bizalmas stílus.

A magyar nyelvészeti szakirodalomban az alacsonyabb presztízsű argónak a felfelé áramlását eddig főleg az ifjúsági és a diáknyelv ügyeként kezelték, a bizalmas/bizalmaskodó, sőt „lezserkedő” társalgás nyelvhasználata javarészt feltáratlan maradt. Periferikusnak tűnhet a bizalmas nyelvhasználat terjedésének a jelensége, ám mozgatórugói, okai, szociolingvisztikai körülményei mélyebb, összetettebb hatásokat sejtetnek.

Földrajzilag igen bonyolult a bizalmas stílus terjedésének a felmérése, hiszen egyértelmű a nagyobb városok központi szerepe a jelenségben, s megtörténhet, hogy egy-egy argó vagy bizalmas eredetű szó megnövekedett presztízzsel jut el vidékre, s ott már felülről terjed lefelé, magasabb társadalmi állású rétegek segítségével. (7)

A nyelvünkben ma érezhető tendenciák nagy része a kor követelményeivel, az úgynevezett „digitális-információs forradalom” betörésével kapcsolatos. Mint *Kiefer Ferenc* írja: „A nyelvnek a kultúramegőrző és -teremtő szerepén kívül van (...) egy technikai oldala is. A kettő (...) elválaszthatatlan egymástól: a nyelvi technikák fejlesztése nélkül a nyelv kulturális hivatását sem tudja betölteni és alkalmatlanná válik a korszerű kommunikációra.” (6)

Nos, ilyen értelemben már folyik a magyar nyelv felkészítése, felzárkóztatása is. Megjegyzendő, hogy vannak olyan hangok is, miszerint a legutóbbi évek informatikai forradalmával kapcsolatos nyelvészeti teendőkre a magyar nyelvészek mintha kicsit későn ébredtek volna rá. (5)

Mindenesetre óriási lehetőségeket nyújt a modern technika. Új kommunikációs létformák jelennek meg, újszerű verbális viselkedés- és magatartásformákat alakítva ki maguk után. Az emberi civilizáció nagy kommunikációs váltásait *Balázs Géza* így foglalja ösz-

sze: „Az emberi kultúra során megfigyelhetjük, hogy a beszélt kultúra fokozatosan átalakul írott kultúrává, amely a nyomtatással válik uralkodóvá. Ennek sajátos formája a vizuális (látható) költészet, amely a verbalitás zeneisége helyett annak képiségével foglalkozik. De az írott kultúra a 19–20. században fokozatosan visszatér a beszélt kultúrához, annak variánsát hozva létre.”

Az internet nyelvhasználata a megállapítások szerint „újfajta beszéltnyelviség – beszédközeleti nyelvviség”, míg az E-mail tipikusan átmeneti kategória. Elgondolkodtató, hogy az új kommunikációs létformák megjelenésével mennyire megváltozik a nyelv- és kommunikációelmélet által gondosan felépített, kidolgozott kategóriarendszer, főleg a beszélt és írott nyelvváltozatok szembenállását taglaló elmélet: e két pólus között – mint *Wacha Imre* osztályzásában látjuk – a spontán beszédől a félkötöttön, interpretálton át az írásosságig, az írottig tartó átmenetet találjuk. (4) A már említett új műfajok még inkább árnyalják ezt az átmeneti sávot, elmosva ezzel az elválasztó vonalakat.

A hálón még nem érvényesül a tömegtájékoztatásból ismert átlaghasználói/befogadói viszony, itt a kasztbéliekhez szólunk, akik még mindig nincsenek túl sokan (Balázs Géza fel is teszi a kérdést: mennyien lehetnek/lehetünk?). Így fennállhat a zsargonszerű nyelvi belterjesség kialakulása, hiszen eleve nem működik az úgynevezett „nyelvikapuőr-funkció” (Balázstól átvett terminus).

Az internet nyelvhasználata a megállapítások szerint „újfajta beszéltnyelviség – beszédközeleti nyelvviség”, míg az E-mail tipikusan átmeneti kategória. Elgondolkodtató, hogy az új kommunikációs létformák megjelenésével mennyire megváltozik a nyelv- és kommunikációelmélet által gondosan felépített, kidolgozott kategóriarendszer, főleg a beszélt és írott nyelvváltozatok szembenállását taglaló elmélet.

Igen szuverén nyelvhasználatuk van a honlapoknak, amelyek egyben az önmegvalósítás eszközei a virtuális világban. A honlapokon a leírt információkat audiovizuális – gyakran meglepetésszerű – élmény segíti; itt a korlátlan lehetőségek újdonságával számolunk, nyelvi hatását még nehéz felmérni.

Az internet-rajongók szerint a hálózatos kultúrában a nyelv létkérdés, sőt lételméleti kérdés. Ebben a kommunikációs formában ugyanis mindenki a saját maga által megalkotott szövegben fejezi ki magát, a szó legszorosabb értelmében is, azaz ebben létezik. Személyisége (pontosabban a virtuális világban felvett, kialakított személyisége) csak a szövegben valósulhat meg.

Új verbális lehetőség az internet-graffiti is, mely a visszaszoruló filozofikus városi folklórt képviselő falfirkának részben átveheti a helyét. A szemiotika úgy is értelmezi a graffitit, mint a primitív jelhagyás módját, e szövegtípus az internetre jutva újszerű teret kapott, ami lényegében változtathatja meg a műfaj jellemzőit (például nem hivatalos, tiltott, sőt büntetett kommunikációs mód, revoltszerűség, tolerancia stb.).

Továbbhaladva az új verbális kommunikációs világban, itt (pillanatnyilag) a legújabb az ötletesen „megfagyott akusztikumnak” nevezett SMS vagy GSM-távírat: a rövid üzenetküldés új technikája, a „gyorskultúra” legújabb vívmánya. Eleve tömörítést igénylő műfaj, rákényszeríti a szövegszerkesztők világában bőbeszédűséghez szokott egyént arra, hogy célratörő és rövid információt alkosson.

Ugyanez a követelmény vonatkozik az üzenettrögzítőn hagyott információra is, noha a hangzósság itt más jelegyüttest is továbbít.

Számos nyelvi újdonságot hozott a mára már teljesen hétköznapivá vált drótposta gyakorlata. Terminológiáját fokozatosan anyanyelvivé teszik, erre a sokrétű és módszerekben gazdag szómagyarázási munkára – mely az egyéni akcióktól a bensőséges „nyelvújító” közösségekig s természetesen az intézményes módozatokig terjed – itt most nem tér-

hetünk ki. Nyilván semmi értelme sincs az e-mailezést összehasonlítani a klasszikus levelezés stílusával; ez is tipikus terméke felgyorsított világunknak; nem hiába nevezik „turbónyelvnek” (egy holland nyelvész leleménye) az E-mailek nyelvét. Főbb jellemzői: elnagyolt forma (megszólitás, bekezdések ritkán), a célszerűség mindenekelőtt, sűrítés a mondanivaló átadásakor; de a gyorsaság sűrűn felszínességhez vezethet, a gondolatok vég nélkülsége gyakran írásjelhiányt mutat, ami viszont a szabályoktól való felszabadság érzését kelti.

Érdeemes egy kicsit elidőzni annál, hogyan áll szemben az E-mailek nyelvében a beszélt és az írott nyelvviség.

Említettük az írásjelhiányt, mellette gyakori az ékezetek elhagyása, amely jobbik esetben valamiféle ötletességhez, humoros kétértelműséghez vezet, legtöbbször mégis az igénytelenség eredménye, hiszen ez eleve nem tartós forma (ritkán és csak indokolt esetben nyomtatjuk ki), egy mozdulattal kitörölhető, nincs hagyományozó szerepe. Másrészt az élőbeszéd gazdagságával ellentétben az íráskép – még ez a pillanatnak/alkalomnak készült rövid szöveg is – vizuális többlettel rendelkezik: például a kis- és nagybetűk különös jelentéssel, mágikus funkcióval való felruházása. (Közismert többek között a NAGYBETŰK „kiabálás” jelentése.) Ide tartozik továbbá a szójátékok, humoros rövidítések gazdag tárháza: például Gás, Lhúz, vagy az x-jel felhasználása. Balázs Géza az „internet-folklor” kialakulásáról ír könyvében: ez egy ötletszerű, elég nagy személyi szabadságot eltűrő kódcsoport, tekintélyes számú (több száz) eleven szó, kifejezés, tréfás és komoly, gyakran ironikus hangulatú szóalkotással, amelyből *Nyíró András* „Internetto zsargon” címmel 1997-ben már készített gyűjteményt.

A nonverbális kifejezések közül legismertebbek az úgynevezett „mosolykódok” (fekvő mosoly vagy sírásra görbülő száj) és társaik. A Smiley Dictionary egyre gyarapodik, jelezve, hogy a szavakból építkező virtuális társadalomban is szükség van a kommunikációt finomító gesztusokra.

Az „internetfolklor” kialakulása azt is mutatja, hogy jelen van egy nyelvteremtő közösség, mely egy új közeget, kódot hoz létre. „Az internetezők (a csatizók, hálórágók, szörfözők) megélik, kiforgatják, de egyszersmind meg is újítják a nyelvet. Nem kell ettől sem félni, sem mintának tekinteni.” – írja Balázs Géza. (5) Megjegyzendő, hogy az ötletesen Netikettnek nevezett Internet-illettan megadja a minimális irányelveket, amelyeket mindenki szabadon módosíthat. (Bájos az útmutatás régi századokra emlékeztető tegező hangneme: Például „Vésd jól az eszedbe, hogy amit írsz, azt egy széles közönség olvashatja. Ebben éppenséggel a jelenlegi vagy a jövőbeli főnököd is benne lehet.” Vagy: „Ne kószálj el a témától. Ne beszélj össze-vissza, és soha, de soha ne írd olyan levelet, ami csak valaki gépelési vagy helyesírási hibáira mutat rá.”)

Az internethasználók magatartásában észlelhető egy újszerű interaktivitás, mód van bekapcsolódni társalgásba, vitafórumok munkájába, szövegalkotási folyamatba. Található már kollektív szótárkészítésre való felhívás is.

Az internet kétségtelenül kihát úgy az olvasásra, rádióhallgatásra, mint a tévézésre: „egyelőre azt jósolják, hogy az internet nem fogja kiszorítani a »hagyományos« tömegközlelési formákat. Ahogy a rádió sem szorította ki az újságot, a televízió sem az újságot és a rádiót.” (5)

Az internetes csevegés részben pótolhatja a személyes kontaktust, hiszen egy virtuális világot alkot meg, de nem kínál fel megoldást a valódi élethelyzetekre, s nem helyettesíti a személyes kapcsolatot.

Mindaz, ami szédületes gyorsasággal fejlődik, változik a hálón, lecsapódik az egyén mindennapjain, életvitelén is, Ha még a dolgok folyamatában nem tudunk is mindent fel dolgozni/értékelni – egy biztos: a gyors változást az életben is számos dolognak nyomon kell követnie.

Miközben az egyik Képes Ifjúságban a fiatalok peremlétről beszéltek, az új kommuni-

kációs létformák – a maguk mozgékony, gazdag variabilis lehetőségeivel – dacolva mindenféle valós és virtuális zárlattal és korláttal helyet követelnek mindnyájunk életében.

Befogadásukra a nyelv mellett az ember felkészítése is fontos, különösen a kisebbségi környezetekben. S ennek – ellentétben a magát a nyelvművelés tevékenységét is megkérdőjelező nyelvészek véleményével – változatos módozatai vannak: az emberközpontú nyelvészet lényegét, a kommunikáció alapjait már az általános iskola felső osztályai-ban, de a középiskolában a megfelelő szinten mindenesetre ismertetni kell. S tudatosítani azt: a nyelvi ismeret minden további ismeret alapja.

Nyelvtörvény, száraz szabályrendszer helyett olyan nyelvi nevelés szükséges – állította *Fábián Pál* az egyik rádióműsorban –, amelyben a nyelv megbecsülése, a nyelvi ízlés fejlesztése, a fenntartható nyelv gondolatának a tudatosítása a fontos. A presztízs-növelő intézkedések, az úgynevezett hungaropesszimizmus leküzdése mind-mind egy pozitív attitűd kialakítását segítik, amellyel esélyesen szembe lehet szállni a nyelvi imperializmussal, a reklámok okozta nyelvi/nyelvhasználati környezetszennyező hatással, a mind veszélyeztetőbb nyelvi igénytelenséggel, a verbális terror minden válfajával; hogy legyen idő a „gyógyító beszédre” s alkalom a vágyott csendre. *Hamvas Béla* szerint volt valaki, aki kiszámolta, hogy a „csend köre évenként 13,5 km-rel szűkül”. *Balázs Géza* ezt továbbgondolta: „ha ez igaz, s ezt partikuláris tapasztalataink is bizonyítják, akkor a Föld hamarosan egy óriási kiáltássá válik (...). Ahogy ezt a jelenséget a mai reklám mutatja: kék égen csodálatosan úszó bárányfelhőket látunk. És az aláírás: »Ön itt 30 000 telefon-beszélgetést lát.«”

Jegyzet

(1) Különböző terminusok voltak és léteznek a diszciplína megnevezésére: etnolingvisztika, folklórlingvisztika, nyelvi antropológia. Gyakran szinonimaként használják a kulturális antropológia terminussal, noha ez utóbbi szélesebb fogalom.

(2) *Képes Ifjúság* 1998. febr. 4.

(3) Nem hivatalos adatok szerint 900-950 középiskolás diák és legalább 700 ösztöndíjas egyetemista – ide még nincsenek beszámítva a tandíjasok, a levelezők, a PhD-sek stb.

(4) *WACHA Imre: A nyelvi rétegződés kérdéseiről.* In: *Hagyomány és újítás a mai magyar nyelvi kutatásban és oktatásban.* ELTE, Nyelvtudományi Dolgozatok 38. Bp, 135–141. old.

(5) *BALÁZS Géza: Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón.* A-Z Kiadó, Bp, 1998.

(6) *KIEFER Ferenc: A magyar nyelv mint a modern kommunikáció eszköze.* Magyar Tudomány XXXIX. kötet, 6. sz., 1994. 631-641. old.

(7) *KIS Tamás: A szlengkutatás útjai és lehetőségei.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997.

(8) *KONTRA Miklós: Közérdekű nyelvészet.* Osiris Kiadó, Bp., 1999.